

Eindverslag 4 jaar Dood doet Leven, ook in het Zoniënwoud.

Tekst, beelden en grafieken : Dirk Raes.

Inleiding.

In de zomer van 2008 werd beslist dat het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) zou meestappen in het project 'Dood doet Leven' van ARK Natuurontwikkeling, het Nederlandse Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Na een terreinbezoek van het project in de Gelderse Poort werd gestart in het Zoniënwoud.

Doel van het project is drieledig : de biodiversiteit verhogen, via observatie meer te weten te komen over kadaverafbraak (ook in functie van temperatuur) en het aanvaardbaar of 'doodgewoon' maken van een kadaver in de natuur.

Stap voor stap werd het project uitgebouwd en dit doormiddel talrijke en boeiende veldwaarnemingen, uitgebreide persaandacht, een Vlaamse website, verschillende technische hulpmiddelen (zoals infrarood camera's) en educatieve teksten, presentaties en zelf een wandelpad en uitgave van een poster. Als snel trad een belangrijke partner toe : nl. het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie. Dit instituut heeft als primaire activiteit het uitvoeren van forensische expertises, ter ondersteuning van het gerechtelijk onderzoek. Het Dood doet Leven project biedt hen als het ware 'kadaverstudie' onder natuurlijke omstandigheden aan. Reeds vier voorbije jaren geldt deze samenwerking als een perfecte symbiose : veldgegevens worden snel uitgewisseld. Recent zijn er de publicaties in EOS (maart 2012) en Landschap (september 2012). Danny Haelewaeters, die zijn thesis afwerkte (*Laboulbeniales, exploring and testing DNA extraction protocols, Carrion Beetle Hosts*) bij dit Dood doet Leven project, verzorgde het volledige artikel in EOS.

Het Agentschap voor Natuur en Bos treedt in deze als gastheer op.



Foto 1 : ANB Dood doet Leven poster.

Resultaten.

Al snel werd duidelijk dat er enkele zgn. “spin-offs” ontstonden uit het project. Bij de melding van een kadaver werd naast de soort, de datum, het geslacht, het gewicht ook de plaats genoteerd. Hiermee kunnen de zgn. ‘black spots’ in het Zoniënwoud en zijn directe omgeving weergegeven worden. Deze gegevens zijn dermate verrassend en zijn zeer geschikt voor de aanmaak van verdere studies en daadwerkelijke acties m.b.t. de ontsnippering van het veelvuldig doorsneden Zoniënwoud.

Het is niet de bedoeling van dit verslag om de talrijke veldwaarnemingen van kadaver-kevers of beelden van opruimers weer te geven. Op de website van het Agentschap voor Natuur en Bos -een ideaal naslagwerk in deze materie- zijn er vele foto’s, maar ook filmpjes geplaatst. Bedoeling van dit verslag is een overzicht te geven -in grafiekvorm én kaartvorm- van welke dieren waar en wanneer als slachtoffer vielen dit met korte bijgaande commentaar, eventueel mogelijke conclusies en/of aanbevelingen.

De onderzoeksperiode die dit verslag behandelt is 20 juni 2008 - 20 juni 2012, dus vier jaar.

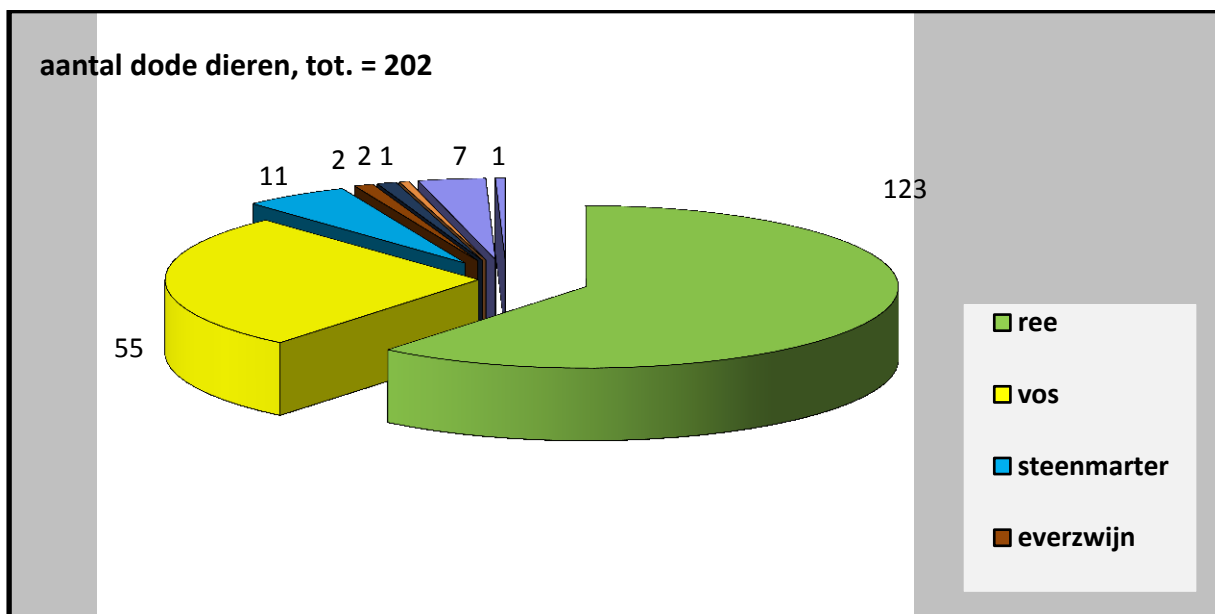


Fig. 1 : aantal dode dieren tijdens de onderzoeksperiode.

In totaal werden 202 dode dieren genoteerd. Echter, met heel grote zekerheid betreft het hier een minimum cijfer. Er werd enkel gebruikt gemaakt van effectieve zichtwaarnemingen en/of opgehaalde dieren door gekende personen of via de website van dieren onder de wielen. Telefonische meldingen in de zin van “men heeft gisteren gebeld dat er een ree doodligt langs de Ring RO’ werden -indien nog mogelijk- gecheckt door boswachters en dan pas verzameld/de melding goed bevonden. Indien negatief werden deze meldingen niet opgenomen in de totaal cijfers. Doormiddel van het dubbelchecken van bepaalde meldingen kan men er van uit gaan dat het cijfer van 202 met een zekerheid van ruim 100% correct en betrouwbaar is. Anderzijds, spreekt het ook voor zichzelf dat er dieren zullen aangereden worden en ergens verder in het bos sterven of mogelijk zelf in een wagenkoffer verdwijnen.

Tevens is het best mogelijk dat de kleinere verkeersslachtoffers (steenmarter, bunzing en bruine eekhoorn) omwille van hun grootte en mogelijk snelle opruiming door de mazen van het waarnemersnet glippen. Wellicht treedt ook hier een vertekend, zij het onderschat beeld op.

Van de beide everzwijnen werden er eentje ter verder DNA-onderzoek bij het INBO bezorgd en eentje opgezet in het Bosmuseum Jan van Ruusbroec. Ze namen dus niet deel aan het luik 'kadaverafbraak' van de studie.

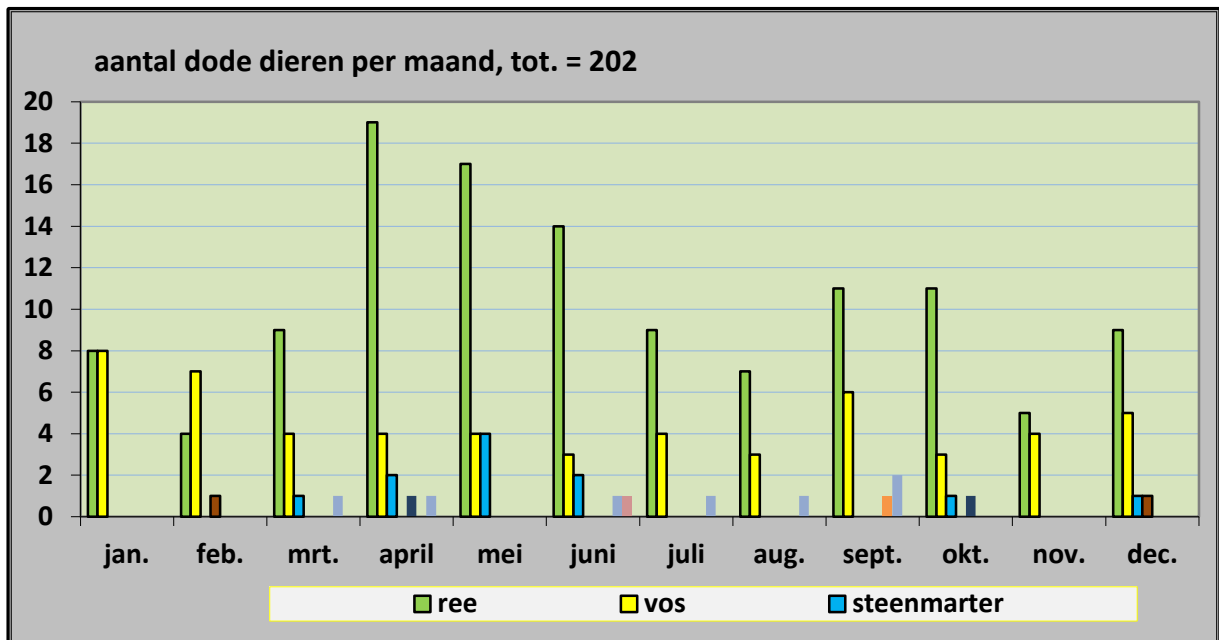


Fig. 2 : aantal dode dieren tijdens onderzoeksperiode, per maand.

Enkele vaststellingen.

- ✓ Een relatief gelijkmatige spreiding over het jaar wat betreft vos, maar een piek in het voorjaar wat betreft ree.
- ✓ Een opvallend verschijnsel voor Vos is het feit dat voor januari 8 voor februari 7 vielen. Twee écht strenge winter sinds jaren in combinatie met voedselschaarste (dit werd duidelijk bij de gewichtsoptname van deze vossen) hebben ertoe geleid dat vossen dienden te migreren en dus een grotere kans hadden om doodgereden te worden.



Foto 2 : een zeldzame gast : havik 2K. op kadaver van ree.
noteer datum en uur : 26-01-2010 te 15u.45min. en vgl. met beeld van vos op blz. 5.

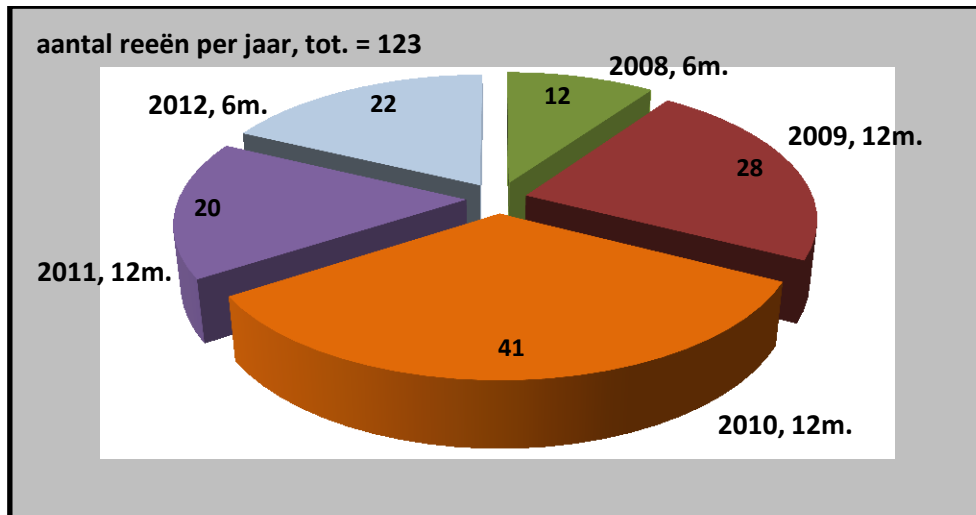


Fig. 3 : aantal dode reeën tijdens de onderzoeksperiode, per maand.

2008 : 2^e jaarhelft : 12ex.

2009 : volledig jaar : 28ex.

2010 : volledig jaar : 41ex.

2011 : volledige jaar : 20ex.

2012 : 1^e jaarhelft : 12ex.

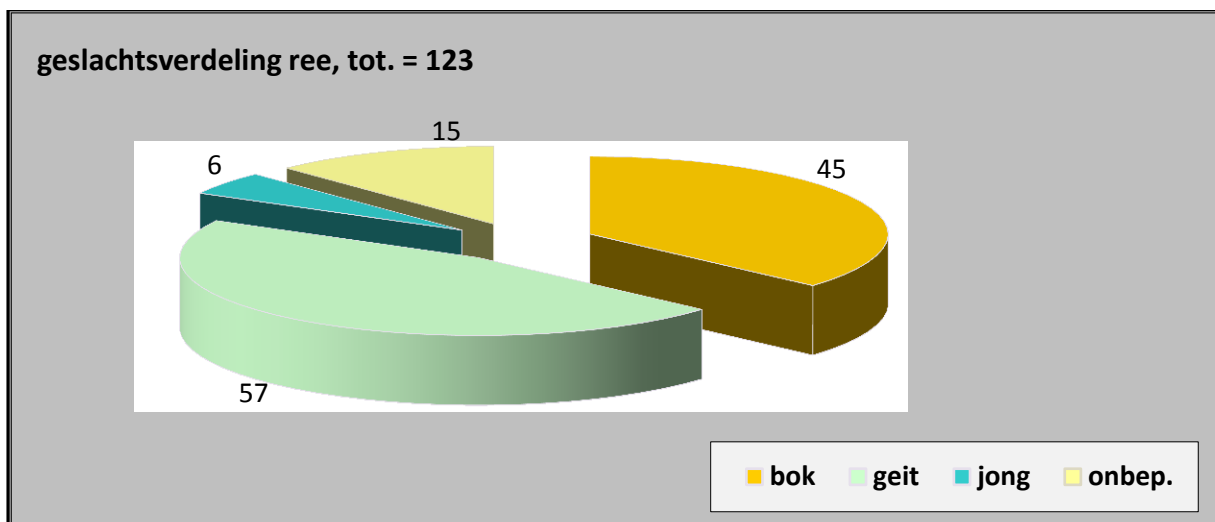


Fig. 4 : aantal dode reeën tijdens de onderzoeksperiode, per geslacht.

Noteer dat onder het begrip 'jong' verstaan wordt : een dier in datzelfde jaar geboren is. Onder 'onbepaald' wordt een dier verstaan dat gemeld werd, maar niet ophaalbaar was wegens bv. té gevaarlijk langs de Ring RO of een melding -zonder geslachtsbepaling- door een gekend persoon in het netwerk. Een paar keer is het voorgekomen dat er een melding binnenkwam (lokale Politie Sint Genesius Rode), maar dat tegen het moment van aankomst was het dier al verdwenen (lees ingeladen).

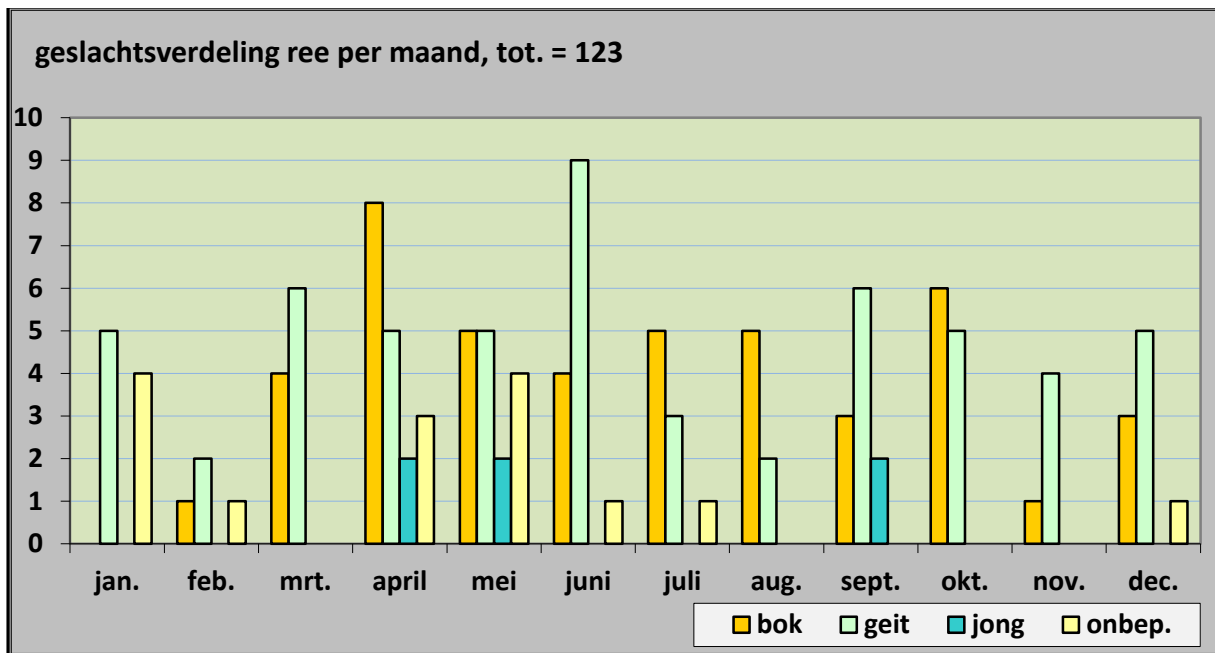


Fig. 5 : aantal dode reeën tijdens de onderzoeksperiode, per geslacht, per maand.

Gelijkaardige bemerking als onderaan bladzijde 4.

Graag aandacht voor een vergelijking met de gegevens van bladzijde 3 : de gegevens van april, juni en september.



Foto 3 : twee vossen bij een kadaver van ree.

noteer datum en uur : 27-01-2010 te 03u.28min en vgl. met beeld van havik op blz. 3.

Een bedenking : zou het mogelijk zijn dat er bij de verkeersslachtoffers -zeker bij deze overdag- het achternazitten door een hond/honden de indirecte doodsoorzaak is ?

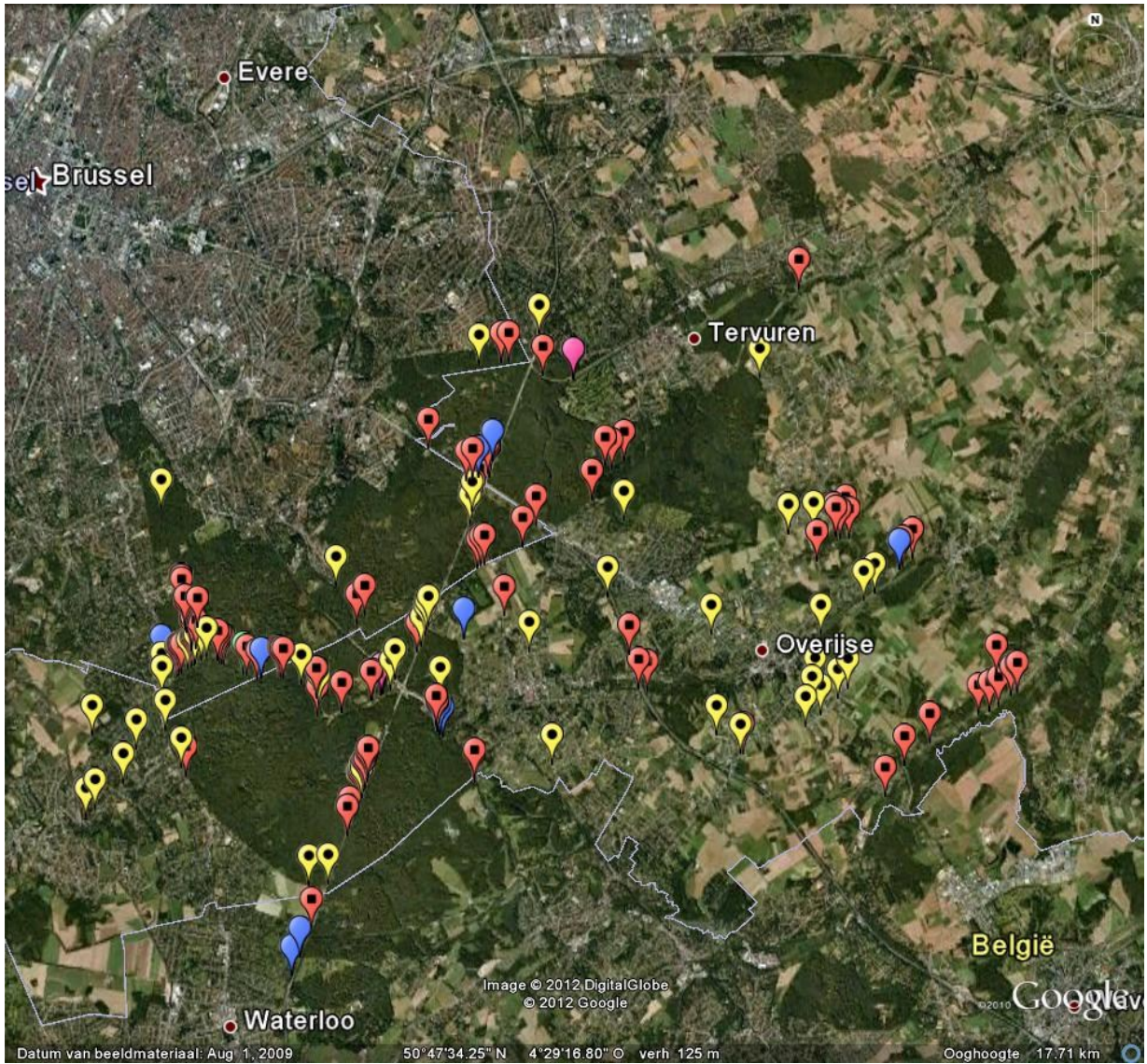
Dit was wellicht het geval bij het verkeersongeluk/everzwijn op zondagnamiddag 06 februari 2011 te 13:30u. op de Harasdreef te Ukkel, Brussel (zie foto 4).



Foto 4 : Harasdreef, Ukkel.

Zoals reeds vermeld, bij de melding van een kadaver werd -naast de standaardgegevens- ook de plaats genoteerd. Het uitzetten van deze punten op een Google Earth kaartje gaf een boeiend overzicht. Tot op heden werd noch in het Zoniënwoud noch daarbuiten op een dermate systematische wijze de 'stand der verkeersslachtoffers' bijgehouden. De zgn. 'black spots' worden hierdoor duidelijk. Deze gegevens zijn dermate verrassend en daarenboven zeer geschikt voor effectieve en efficiënte ontsnipperingsmaatregelen in het rond het veelvuldig doorsneden, Zoniënwoud. Deze maatregelen verhogen tevens de veiligheid van de talrijke weggebruikers.

Onder een reeks kaartjes met summiere commentaar. Aan de beheerders hun conclusies te trekken en maatregelen ter voorkoming van verkeersslachtoffers te nemen.



Kaartje 1 : algemeen overzicht : alle dode dieren.

kleurlegende : rood = ree ; geel = vos ; blauw = steenmarter ; groen = everzwijn.

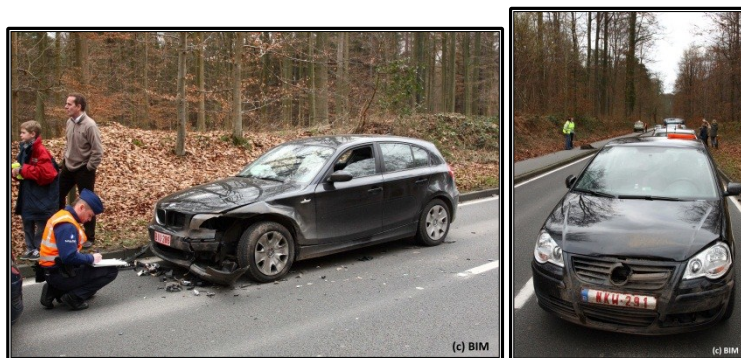


Foto 5 : materiele schade bij een aanrijding met everzwijn.

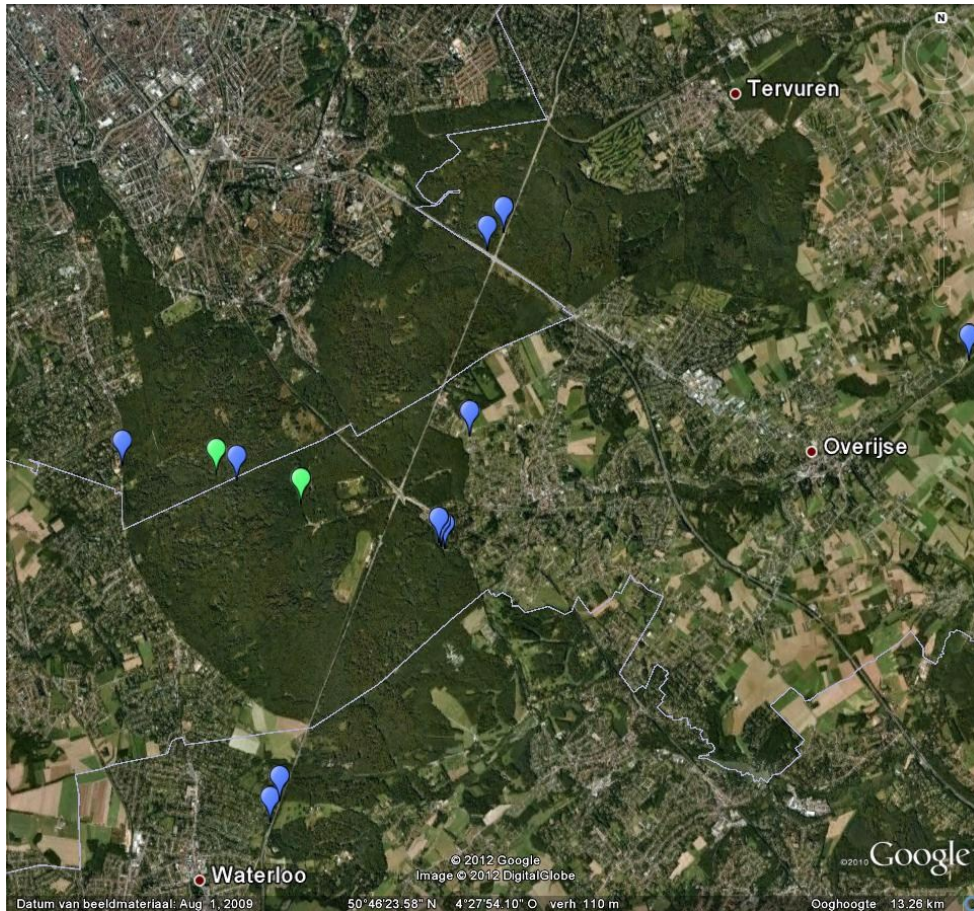


Kaartje 2 : algemeen : alle dode vossen.



Foto 6 : vos opent een recent ree kadaver.

De vos is algemeen verspreid en komt derhalve overal voor in het gebied en werd enkel als verkeersslachtoffer gevonden. Noteer hiermee in verband de 2^e vaststelling op bladzijde 3.



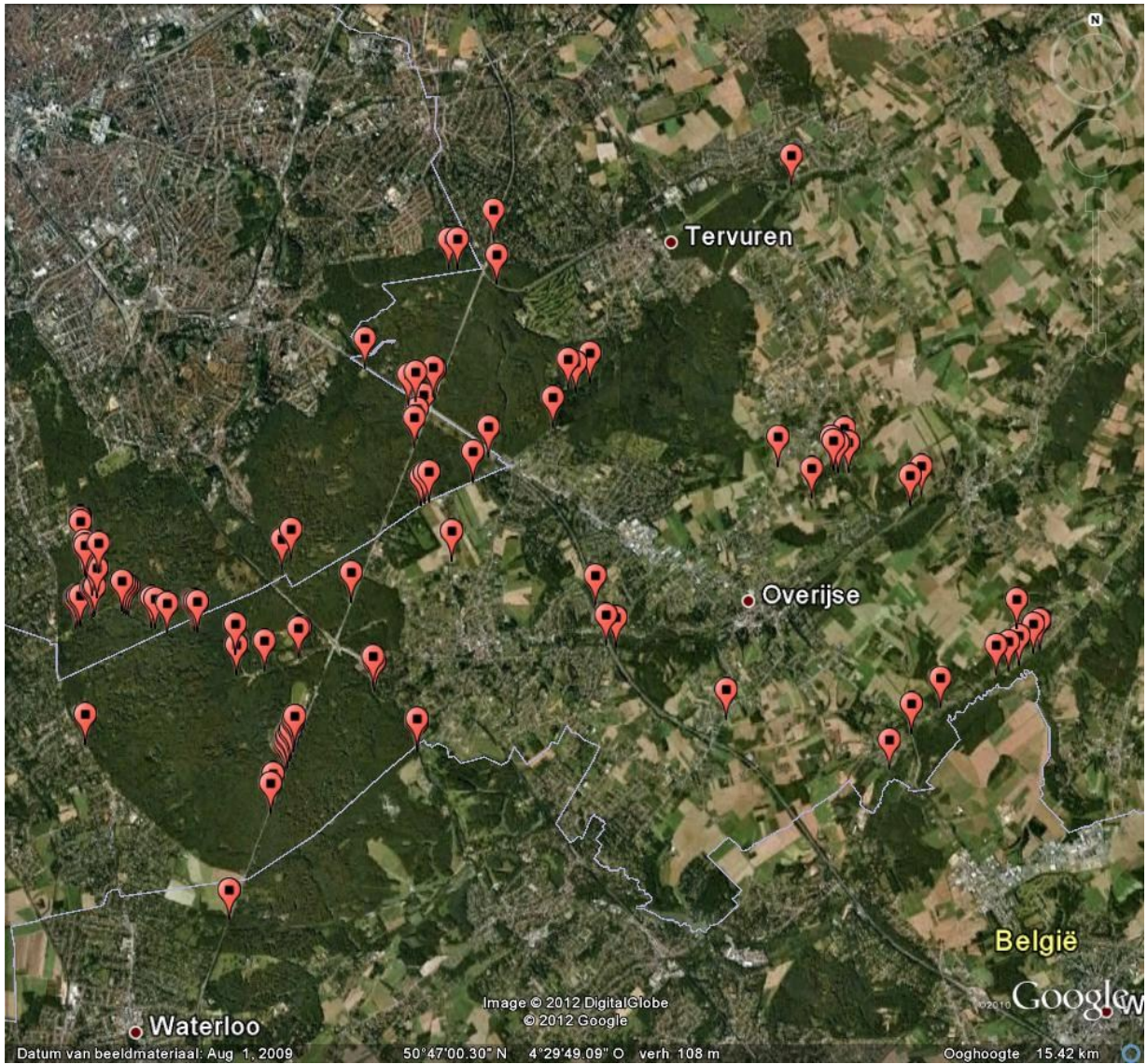
Kaartje 3 : algemeen : alle dode steenmarters (blauw) en everzwijn (groen).



Foto 7 : steenmarter nachtopname.



Foto 8 : recentste verkeersslachtoffer steenmarter.



Kaartje 4 : algemeen : alle dode reeën.

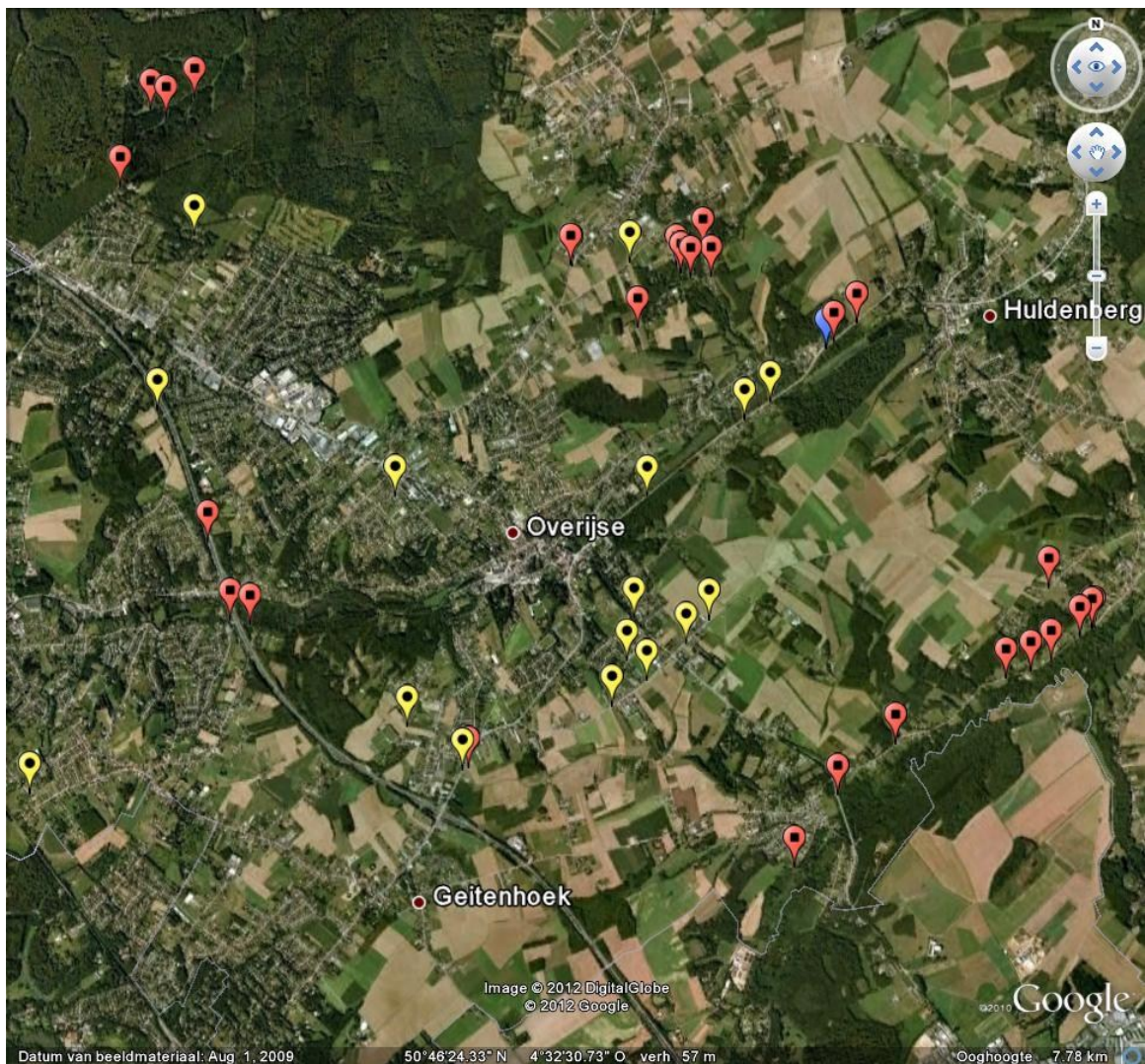


Foto 9 : ree kadaver in ontbinding.

De ree is een algemene soort en werd her-en-der als verkeersslachtoffer vastgesteld, maar tevens op verschillende plaatsen dood in het bos aangetroffen.

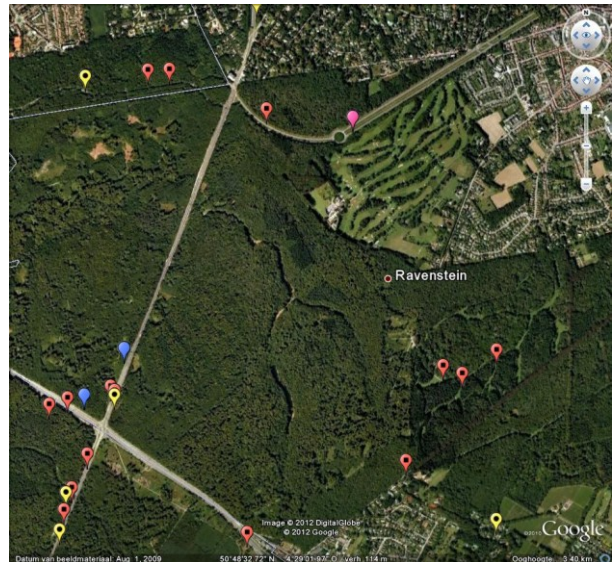


Foto 10 : ree nachtopname.

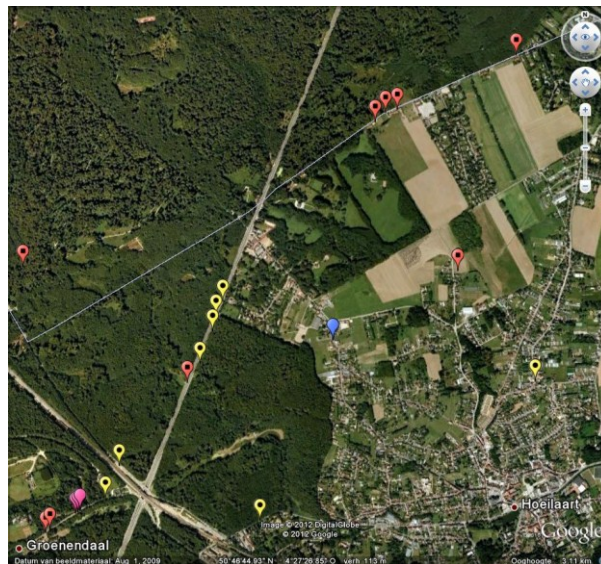


Kaartje 5 : detail kaartje : alle dode ree, vos en steenmarter nabij Overijse.

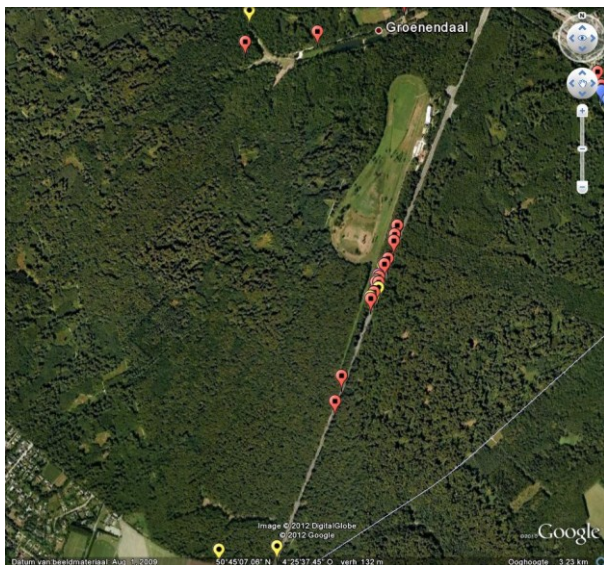
Er zijn twee deelgebieden voor ree in de omgeving van Overijse: de omgeving van de Abtstraat en de omgeving van de Ballingstraat. Midden 2012 start de gemeente Overijse met een pilotproject om verkeersslachtoffers terug te dringen, nl. het plaatsen van wildspiegels over een afstand van 800m. langs de Abtstraat.



Zone ten noorden van Leonard kruispunt.

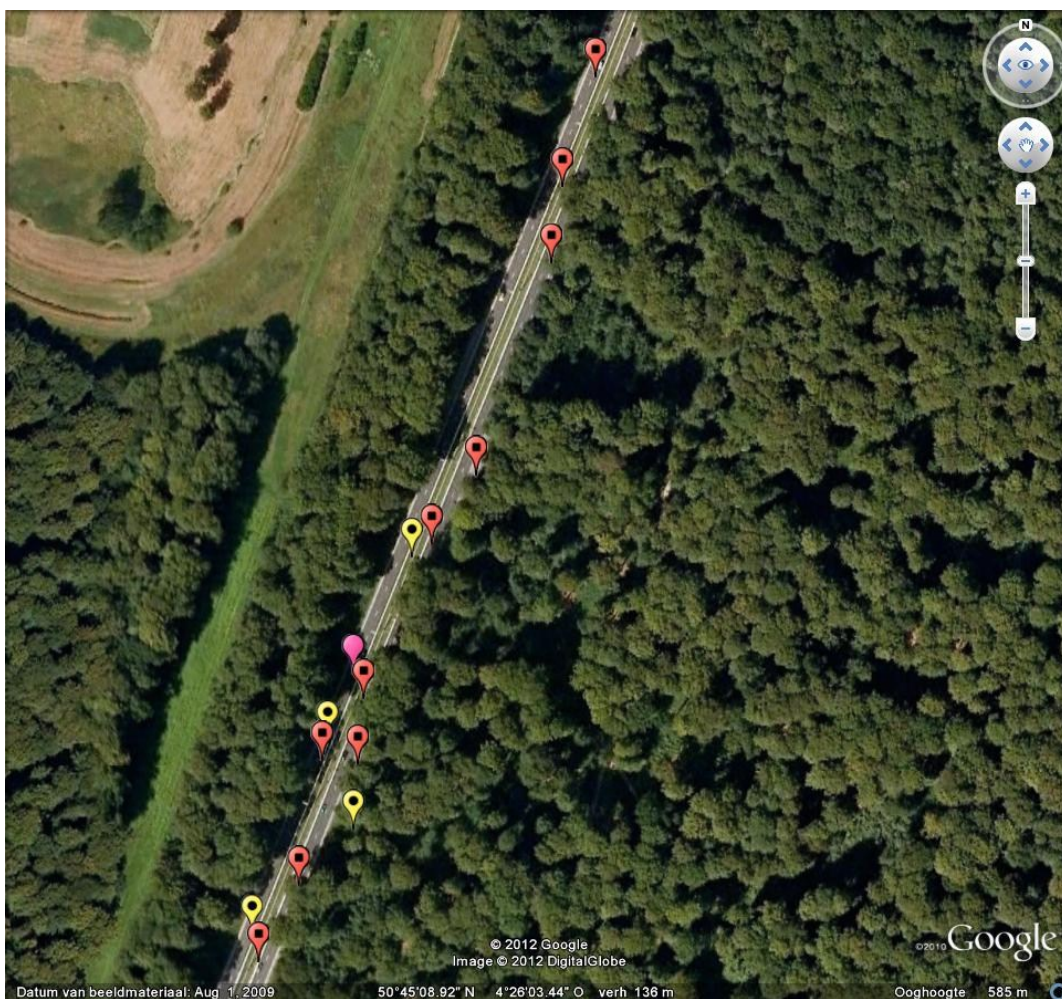
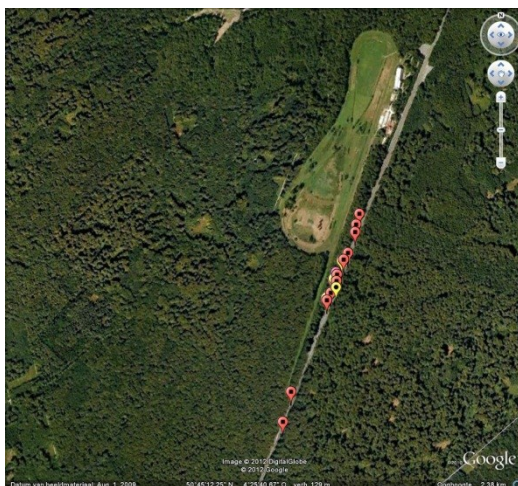


Zone tussen Leonard en Groenendaal kruispunt.



Zone ten zuiden van Groenendaal kruispunt.

Kaartje 6, a en b en c : detail kaartje : alle dode dieren langs heen de Ring RO.



Kaartje 7, a en b : detail kaartje : alle dode dieren (10 reeën en 4 vossen en 1 bruine eekhoorn) in de omgeving van de vooropgestelde locatie van het ecodeuct (zie onder).

Uit 'Vorbereidende studie voor de ecologische verbindignen aan de RO en de A4/E411 ter hoogte van het Zoniënwoud', tussentijds rapport 1 (projectnummer – D4/006514, versie 1, 21-04-2009) van Arcadis, *Infrastructuur, milieu en gebouwen* wordt op blz. 59 genoteerd : “we besluiten dan ook dat de aanleg van een ecodeuct centraal in dit traject noodzakelijk is om een faunapassage voor alle soorten van het Zoniënwoud te verzekeren en in het bijzonder dus van de meest kritische soorten”.

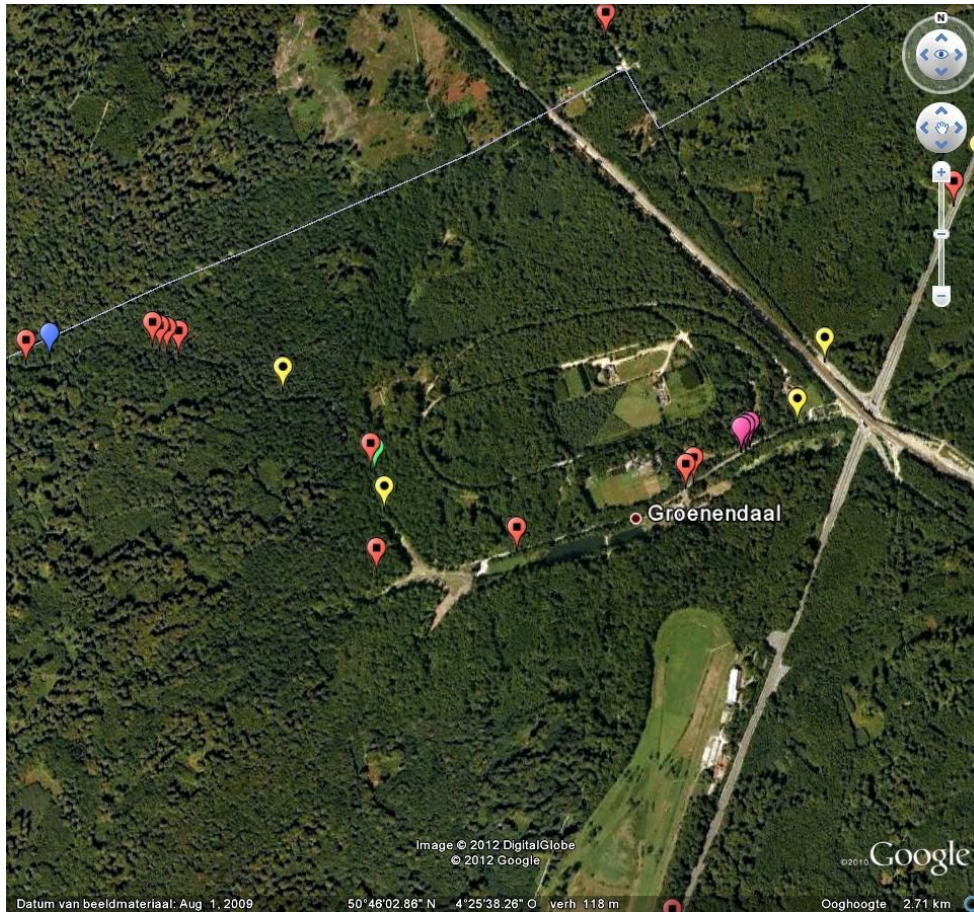
“De gekozen locatie (kmpt. 15,4) ligt centraal in het bosdeel ten zuiden van de hippodroom met aan weerszijden een dichtbegroeid bos zonder bebouwing. Bovendien ligt het natuurlijk terrein daar bij de RO het hoogst. Aan weerszijden van de RO is de glooiing van het terrein relatief beperkt, zodat de aanloophellingen naar de ecoduct op een natuurlijke manier aangelegd kunnen worden met een (relatief) gering grondverzet. Bovendien kan de Josephinadreef aangewend worden als werftoegang”

In bijlage 1 (blz.75) wordt als specificatie van de locatie vermeld, in volgorde :

- ter hoogte van bestaande of te verwachten migratieroutes.
- locatie met menselijke activiteiten vermijden.
- gebruik maken van bestaande reliëfverschillen.
- rekening houden met het mogelijke gebruik door zo veel mogelijk soorten.
- afstand tot andere passages variëren per diersoort.



Foto 11 : verkeerslachtoffer, ree ter hoogte van hogergenoemde sector.



Kaartje 8 : detail kaartje : alle dode dieren op de Duboislaan.



Foto 12 : vos nachtopname.

Studiecase Duboislaan, middelen ter voorkoming van verkeersslachtoffers.

Idealiter is het bouwen van een ecoduct -eventueel een ecotunnel- op de plaatsen waar vanouds de migratie van grote zoogdieren bekend is of waar (hiervan het gevolg) verschillende verkeersslachtoffers vallen. Minder duur, maar ook efficiënt is het plaatsen van wildspiegels. De onderstaande, bekende modellen werden geplaatst door het Agentschap voor Natuur en Bos langsheen de Duboislaan (eerste decade september 2010).

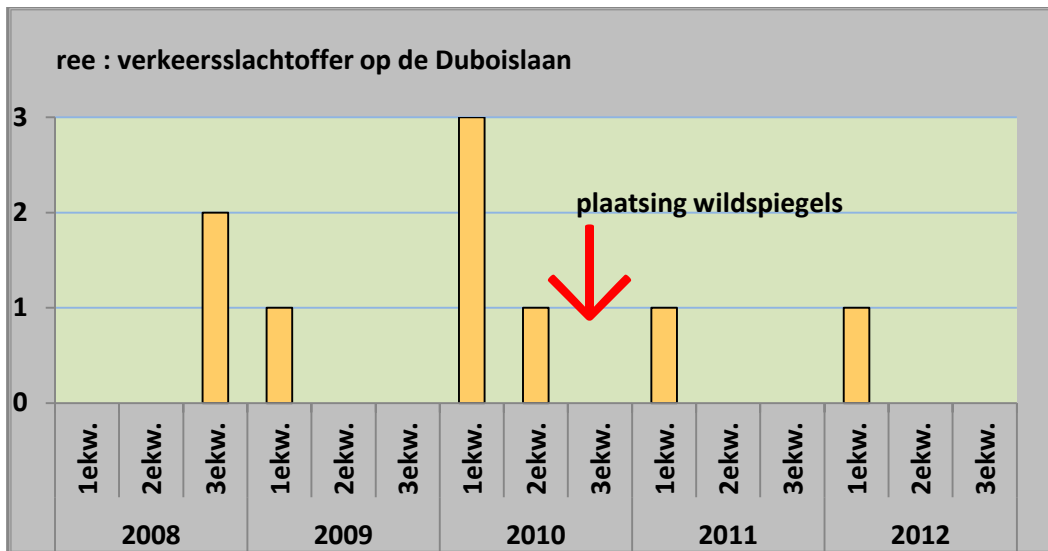


Fig. 7 : aantallen verkeersslachtoffers bij ree en plaatsing van wildspiegels (eenheden per kwartaal).



Foto 12 : beide type wildspiegels in gebruik langsheen de Duboislaan.

Voor een efficiënte werking werd iedere 25m. een wildspiegel geplaatst, kruisgewijs in de andere rijrichting. Onderhoud doormiddel van tijdig maaien rond de wildspiegel alsook de vervanging ingeval van schade (vb. 4x omver gereden op 20 maanden en 1x moedwillig afgebroken) en 2x/jaar reiniging van de reflectoren, is een must.

Conclusie.

In totaal werden 202 dode dieren -meestal verkeerslachtoffers- opgetekend in de periode 20 juni 2008 t.e.m. 20 juni 2012. Hieronder zijn 123 reeën, 55 vossen, 11 steenmarters, 7 bruine eekhoorn, 2 everzwijnen, 2 bunzing, 1 damhert en 1 bever. Dit is een absoluut minimum gezien niet alle waarnemingen bekend zijn. Er wordt tevens een overzicht op kaart gegeven van welke dieren waar sneuvelen. Hierdoor komen de zgn. 'zwarte' knelpunten naar voor. Tot op heden werd enkele menselijke schade (gewonde of dode) genoteerd bij een verkeersongeval, echter hoelang zal het duren vooraleer de eerste gewonde valt ? Na dit verslag wordt het project Dood doet Leven beëindigd. Het is nu tijd aan het beleid om conclusies te trekken en efficiënte maatregelen te treffen.

Dankwoord.

Bij de start van het project werd een intensieve sensibilisatiecampagne opgestart om allerlei diensten in het project te betrekken. Zij dienden namelijk de 'leveranciers van vlees en bloed' te worden. Dit project had nooit kunnen gerealiseerd worden dankzij de materiële en financiële steun van het Agentschap voor Natuur en Bos en de medewerking van collega boswachters, zowel van ANB als van het BIM (Brussels Instituut voor Milieubeheer) als van het DNF (Département de la Nature et des Forêts, Cantonnement de Nivelles). Dank ook aan de Brandweer van Overijse, de Politiezone Druivenstreek en Politiezone Rode ... zij verwittigden meermaals of haalden kadavers op (i.c. brandweer Overijse), dit met melding van de exacte locatie. Ook de fijne samenwerking met het NICC wierp goede vruchten af.

Interessante informatie met betrekking tot dit onderwerp.

* voor een zeer uitgebreide literatuurlijst m.b.t. het veldonderzoek Dood doet Leven graag een doorverwijzing naar de website : www.dooddoetleven.be

* nuttige websites en/of verwijzing naar artikels.

- [Meerjarenprogramma Ontsnippering in Nederland.](#)

- [Leidraad faunavoorzieningen bij wegen, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat. 2005.](#)

- [Toetsing knelpuntlijst en prioriteitsstelling in het Meerjarenprogramma Ontsnippering.](#) Alterra-rapport 1567. ISSN 1566-7197.

- Boombruggen : synthese van de beschikbare informatie over de passages voor boombewonende zoogdieren. Ecconnection.

- Natuurverbinding Schelde en Durme versus Boommarter. Advies INBO A.2007.52.

- [Ecoducten : wondermiddel of pleister op een houten been ?](#) Olivier Honnay.

- Vlaams Impulsprogramma Natuurontwikkeling : opstellen en beoordelen van

ecosysteemkwetsbaarheidskaarten met betrekking tot biotoopverlies en barrièreffect. VLINA C97/05.

- [Het effect van faunapassages bij rijkswegen op de levensvatbaarheid van dierpopulaties.](#) DWW-rapport nr. DWW-2002-086 / ISBN 90-369-5517-3 en Alterra-rapport nr. 611 / ISSN 1566-7197.

- Sondergutachten Säuger, in Bereich des Vorhanbens 'B87n-Leipzig (A14)-Landesgrenze Sachsen-Brandenburg. Unterlage nr. 19.1, anhang 1. IR.bureau Krettek GmbH.

Cijfergegevens, tabellen en grafieken mogen enkel gebruikt worden mits schriftelijke toestemming van de auteur, boswachter Dirk Raes en te vragen op dirk.raes@lne.vlaanderen.be

Bij gebruik zal -naast de schriftelijke toelating- sowieso een verwijzing dienen opgenomen naar het project '*Dood doet Leven, ook in het Zoniënwoud*' van het Agentschap voor Natuur en Bos, regio Groenendaal.